

med Completorium i domkyrkan. Kyrkoherde Paul Melin officierade, och en växelkör sjöng Mikaeli-completoriet. Menighetskorallerna sjöngos utan orgel.

Koncerten och det i denna inlagda biskopliga talet bliva helt säkert de längst bestående minnena från jubileet. En situation från KSV-ordförandens genomgång av de nya korallerna med den store teologen vid orgeln omgiven av sångarna torde också hos mången kyrkomusiker bevaras som en märklig minnesbild. Denna syn, én nu för tiden sällsynt syntes av lärdom, ingav en känsla av trygghet och framtidslöften. Kanske kommer vår Kyrkans ledning att nu mer än tillförne ägna Musica Sacra och dess utövare intresse och omvårdnad?

K. G. G.

En kyrkas orglar.

Ett stycke kulturhistoria

Relativt tidigt fick Ljungs kyrka i Linköpings stift ett orgelverk. Åran därav tillkommer främst den framstående prosten i Ljung, Andræas Duræus. Efter framgångsrika studier i Uppsala blev han 1710 director musices vid Linköpings gymnasium och kollega vid trivialskolan därstädes år 1713. Han prästvigdes 1717 och tillträdde kyrkoherdebefattningen i Ljung 1723. Orgelverk saknades då i Ljungs kyrka, och den musikaliske prosten önskar få kyrkan »beprydd med ett skönt orgelverk». Vid probsteting den 12 aug. 1739 gjordes sålunda följande överenskommelse: »Såsom kyrkan, Gudilof, till alla delar nu färdig är med stapel och klockor, har i år ingen kyrkjobyggnad waret. Utan socknemännen åtogo sig nu i stället för bygningsmarken, af hwart matlag, gifwa 1 D:r kopp:mt i bygningshjelp till orgelwärket, så snart det färdigt blifwer. Alle Torpare låfwade ock thertill gifwa sina 8 öre kopp:mt ock thertill gifwa sina 8 öre kopp:mt äfwen Ryttare och Soldater.»

Det var ingen klåpare församlingen anlidade vid orgelbygget. Uppdraget att sätta upp en kyrkorgel gavs åt en av stiftets främste orgelbyggare, Jon Wistenius. Denne var född 1700 i Wist församling i Östergötlands län. Sedan han under åren 1726—1738 studerat orgelbyggeriet i utlandet »erhöll han tillika med Hedlund och Strähle 1741 Kongl. Resolution at wara Orgbyggare, samt blev bofast i Linköping. Han har efter egen berättelse byggt 96 »Orgwerk» såväl i städer som på landsbygd i Östergötland, Småland, Västergötland, Södermanland och Halland. Bekant är den

ännu i bruk varande kyrkorgeln i Älvestad, Linköpings stift, vilken på ett förnämligt sätt restaurerades förra hösten.

Ljungs kyrkas räkenskapsbok (Större Special) för år 1739 upp-
tager följande »nödvändiga utgifter: d. 8 maji 200:—, d. 7 okt.
100:—, d. 14 nov. 200:— daler till orgelwäcket». Därmed var
emellertid ej kyrkorgeln till fullo betald. Den betingade ett pris
av 1,684 daler. »Såsom kyrkjan icke war mächtig at betala all den
dryga omkostnaden, som på Orgelwäcket gjordes, som besteg till
en summa af Dr 1,684:12 församlingen icke war i stånd at utan
sin byggningsdaler, något vidare sammanskott, i år härtill gjöre,
nödgedes man till Orgelbyggares Herr Ionæ Vistenii betalning för
kyrkjans räkning 1740 d. 15 Junii taga till låns af arfcassan som
i Ljungs kyrkjokista insatt är dr 180:—, item d. 20 augusti af herr
inspectoren Liljeblad på Ljung dr 748:16, som jemte räntan å 6
pro cento af kyrkjan betalas skall, så fort penningarna insamlas
kunna.» Som redan nämnts gjordes vid probsteting d. 12 augusti
1739 en överenskommelse att ett sammanskott till byggningshjälp
vid uppförandet av orgel skulle göras. 1740 års räkenskaper upp-
tager följande inkomster:

»Sammanskott till orgelwäcket:

Af Socknemännen	85:13
Torpare, ryttare och soldater	13:—
Barn och tjänstefolk	30:16
Wälborna fru Gjöding på Säby	36:—
	164:29
Pastor själf härtill gifvet	57:—
	Dr 221:29

En liten anteckning i räkenskaperna är särskilt värdefull för den som intresserar sig för orgelns stämmor. Vilka dessa voro kan efter allt att döma ej med visshet sägas. Det är därför av ej ringa intresse att läsa nedanstående uppgift: »Den 11 juli 1742 erhöi Herr Directeuren Wisten i discretion för then skänkta stämman Qvinta Dena kallad 60 dr.»

Till denna orgels utsmyckning hörde tre änglabilder och »öfriga sirater». Det var bildhuggaren Nils Österbom i Norrköping — skaparen av den vackra predikstolen i Linköpings domkyrka — som svarade för detta. Snickeriarbetena på orgellåktaren utfördes av klockaren Sven Simonsson, Ljung.

Med hjärtat överfullt av tacksamhet att ett nytt skönhetsvärde tillförts kyrkan kunde prosten »then 17 augusti 1740 ordentliga inviga» orgelverket. Vid denne prosts död yttrade biskop Rhyzelius i Linköping vid gravsättningen i Ljungs kyrka: »Med hwad flit och trohet Salige Herr Probstén förestått Kyrkjoherd-Embetet — samt probstaembetet — thet kunna ej allenast hans

åhörare intyga... utan dessa bägge Herrens Tempel (Ljung och Flistad) kunna jämväl therom witna, hwilka genom Hans föranstaltande blifwit försedda med stora Fenster, Predikstolar, ett Orgelwerk, Klockor, samt åtskillig slags skrud och pryddingar.»

I omkring 60 år var denna ur klangsynpunkt säkerligen vackra och förnämliga orgel i bruk. Den hade förmodligen stått kvar än i dag i Ljungs kyrka, om den ej härjats av elden, då kyrkan i början av 1800-talet brann ned. Vid kyrkans återuppbyggande 1808 förmådde ej församlingen anskaffa någon ny kyrkorgel. Det kom en tid, då församlingssången ej längre beledsagades av orgel-spel.

I Widgrens beskrivning över Östergötland, tryckt i Linköping 1817 finnes följande uppgift: »Orgelverk (i Ljungs kyrka) saknas, sedan det gamla genom Branden, blifwit förstördt.» Joel Tjellander skriver i sin matrikel för organister, utgiven år 1856: »Ljung har orgel 6 st. uppsatt 1834 av C. W. Hjelm.» Det måste därför antagas, att kyrkan åren 1808—1834 stått utan orgel, vilket vid denna tid ej var så säreget. Enligt orgelbyggarterminologi har alltså församlingens klockare Hjelm byggt den andra kyrkorgeln i Ljungs kyrka. Organisten Carl Hjelm (f. 1808, d. 1842) var klockare i Ljung under åren 1831—1842. Ovan nämnda uppgift att Hjelm byggt orgeln synes ej kunna styrkas. Sockenstämmoprotokollen för Ljung från denna tid ha nämligen intet att förtälja om anskaffandet av piporgel till Ljungs kyrka. Att en orgel uppsattes i kyrkan år 1834 framgår dock bl. a. av följande protokoll vid extra sockenstämma 14/12 1834 par. 2: »Likaledes blef öfverenskommet att Orgeltramparen såsom lön skulle till Jul erhålla En kaka bröd af hvarje matlag i Socknen, samt dessutom årligen få en Collect och ur Kyrko-Cassan 1 Rs 16 (skilling) till skor.» Uppenbart är att då man fann sig föranlåten att bestämma lönen till orgeltramparen, det måste finnas en orgel i kyrkan.

Hjelms orgel var på 1890-talet en känslig och besvärlig orgel. Andragen voro obekväma. De voro försedda med »skåror», vilka efter utdraget måste vara nätt och jämt synliga, varken mer eller mindre, för att stämman skulle fungera. Och som skårorna voro placerade olika långt in på de olika andragen, visade också samtliga dessa olika längd, då de voro i tjänstgöring. Etiketterna över andragen hade fallit bort. Man vet ej med visshet vilka stämmor, som fanns i orgeln. Men en principal fanns, kanske även någon gedakt och oktava. Touchen var oerhört tung. Spelbord saknades, varför organisten satt med ryggen vänd mot altaret.

Denna orgel borttogs år 1897. Några orgeldelar finnas ej kvar. Enligt kyrkostämmans beslut skulle orgel säljas. Några pipor ha dock legat kvar i det s. k. bälghuset, vilket härom året försvann, då plats måste beredas för en elektrisk fläkt. Från bälghuset gick förr en trampa genom väggen in till läktaren.

Den tredje kyrkorgeln i Ljung byggdes av A. V. Lundahl, som studerat orgelbyggarkonsten i Tyskland. Pneumatiska orglar voro

vid denna tid en nyhet, och det var vanskligt att bygga orglar, ett faktum som församlingen nogsamtidigt skulle få erfara. Lundahl kunde ej bemästra svårigheterna med pneumatiken — allt var ju nytt och oprövat inom detta område — inte ens tyskarna hade tillfredsställande genomarbetat det nya systemet. En besvärlig detalj på den Lundahlska orgeln visade sig snart den s. k. Viktoria-väderlådan vara. Den var försedd med skruvar längs med lådan, vilka reglerade lufttillförseln till de i väderlådan befintliga membranerna. Då såväl skruvar som membraner voro mycket känsliga för temperaturväxlingar, och den obetydligaste förändring hos dem var tillräcklig att framkalla störningar, hände det ofta, särskilt vintertiden, att en ton blev stum eller började hyla. Ett dylikt fel kunde avhjälpas endast genom att under predikan, då ju organisten var ledig, leta reda på den mot den strejkande tonen svarande skruven och skruva upp eller ned, beroende på om tonen var stum eller hylande. Orgeln blev slutligen sämre än den gamla. Så även ifråga om pedalen, som fått för spröda fjädrar. Dessa kunde springa av mitt under orgelspelet, och när manualspelet upphörde, ljöd ofta någon ton från pedalen. Då gällde att hastigt få upp tangenten, som låg nere. För att höja den tillgreps t. ex. en tändstickslåda, och så fick man då äntligen tyst.

År 1907 fick Eskil Lundén i uppdrag att ombygga Lundahlska orgeln. Den ombyggnaden genomförde han med glans. Den framstående orgelkännaren fil. d:r Bertil Wester yttrade efter en provspelning av Lundéns verk år 1935: En orgel med vacker klang, som gör intryck på en och en orgel med utvecklingsmöjligheter. Orgeln var enmanuallig med följande stämmor: Borduna 16', Salicional 8' (lånade bas av Gamba), Rörflöjt 8', Fleute harmonik 8', Gamba 8', Principal 8', Oktava 4', Oktava 2', Trumpet 8', i pedalen Subbas 16' (transm. av Borduna 16'), Violoncell 8' (transm. av Gamba 8'). Fyra fasta kombinationer funnos: p, mf, f och tutti.

I akt och mening att göra denna orgel ännu tjänligare för gudstjänstbruk och så långt möjligt förläna den god och ädel kyrkoton ombygges den nu av Firma Orgeltjänst, Uppsala (ingenjör Bo Wedrup), varvid flertalet av orgelns stämmor bibehållas i sitt gamla skick. Gamba blir dock Kvint $2\frac{1}{3}'$, Borduna en Gedakt 8', Flöjt harm. en Flöjt travers 4'. Fyra nya stämmor komma till nämligen Mixtur $1\frac{1}{3}'$, Blockflöjt 4' samt Valtflöjt 2', varjämte pedalen får en självständig stämma: Subbas 16'. Orgeln blir 2-manuallig. Vid ombyggnaden har insatts cirka 400 nya pipor.

Den nya orgeln invigdes vid gudstjänsten söndagen den 13 november.

Lover Gud i himmels höjd! Varje själ till honom böjd,
Varje stämma glad och from, Love i hans helgedom.

Lover honom allan stund Högt och utav hjärtans grund.
Ljuvt bland helga sängers tal Klinge harpa och cymbal.

(Sv. ps. 11:1, 3.)

Knut Adell.